

Yunus Emre'nin Divân- ı İlâhiyatı'nda Astronomi, Maden ve Musıkî Âleti Terimleri

Astronomy, Mine and Musical Instrument Terms In Yunus Emre's Dîvân-ı Theology

Serpil SOYDAN¹

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 05.07.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 12.12.2021

Doi: 10.48146/odusobiad.962690

Atıf / Citation: Soydan, S., (2021). "Yunus Emre'nin Divân- ı İlâhiyatı'nda Astronomi, Maden ve Musıkî Âleti Terimleri" ODÜSOBİAD "Yunus Emre ve Türkçe Özel Sayısı" 31-50, Doi: 10.48146/odusobiad.962690

Öz

XIII. yüzyılda Anadolu'da yeni bir edebiyat dilinin doğuşunda en mühim rolü oynayanlardan biri de Yunus Emre'dir. Ayrıca şiirlerinden hareketle Yunus Emre'nin, Arapça, Farsça, İslâmî ilimler, İslam tarihi ve devrin bütün ilimlerinden haberdâr olduğunu söylemek mümkündür. İslam tasavvufunun inceliklerini sadelikle dile getirmiş mutasavvıf halk şairi Yunus Emre'dir. Bu çalışmada, Yunus Emre'nin Divân-ı İlâhiyat adlı eseri kaynak eser olarak incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Divân-ı İlâhiyat adlı eserin sözvarlığı içerisinde yer alan astronomi, maden ve musıkî âleti terimlerini tespit etmektir. On üçüncü yüzyıla kadar ortaya konulmuş tarihî dönemlere ait eserlerde tanıklanıp tanıklanmadığı da incelemeye çalışmaktır. Eser taranmış, söz varlığı içerisinde yer alan astronomi, maden, musıkî âleti terimleri tespit edilmiş, terimlerin yer aldığı beyitlerin sayfa sayısı, gazel ve beyit numarası hemen yanında gösterilmiştir. Astronomi terimleri olarak, on üç (13) terim tespit edilmiştir. Bu terimlerden sekizi (8) Arapçadır. Bu terimler şöyledir: Ay (T), Bedr (A), Hilâl (A), Dünya (A), Felek (A), Gök (T), Güneş (T), Şems (A), Yıldız (T), Ilduz (T), Mirrîh (A), Bercîs (A), Zühre (A). Maden terimleri olarak on dört (14) terim tespit edilmiştir. Bu terimlerden beşi (5) Arapça, ikisi (2) Farsçadır. Bu terimler; Altun (T), Bakır (T), Cevher (A), Demir / Demür (T); Gevher (F), Güher (F), Kân (F), SadeF, (A); Gümüş (T), İnci (T), Maden (A), Mercan (A), Tunç, Yakut (A)'tur. Musıkî terimleri olarak altı (6) terim tespit edilmiştir. Biri (1) Arapça, üçü (3) Farsça, ikisi (2) Türkçedir. Bu terimler, Rebâb (A), Şeşte / Şeştâ (F), Ceng (F), Çalgu (T), Saz (F), Kopuz (T)'dur.

Anahtar sözcükler: Yunus Emre, Divân-ı İlâhiyat, astronomi, maden, musıkî, terimler

Abstract

Yunus Emre is one of those who played the most important role in the birth of a new literary language in Anatolia in the 13th century. In addition, based on her poems, it is possible to say that Yunus Emre knew Arabic, Persian, Islamic sciences, Islamic history and all the sciences of the period well. Yunus Emre is the sufi folk poet who expressed the subtleties of Islamic mysticism with simplicity. In this study, Yunus Emre's Divân-ı İlâhiyat has been examined as a source work. The aim of the study is to determine the terms of astronomy, metal and music in the vocabulary of the work called Divân-ı Theology. It is also trying to examine whether it is witnessed in the works of historical periods revealed until the thirteenth century. The work was scanned, the terms of astronomy, metal, and music instrument in the vocabulary were determined, the number of pages, ghazal and couplet numbers of the couplets in which the terms are included are shown right next to it. Thirteen (13) terms have been identified as astronomy terms. Eight (8) of these terms are in Arabic. These terms are: Moon (T), Bedr (A), Crescent (A), Earth (A), Falek (A), Sky (T), Sun (T), Shams (A), Yıldız (T), Ilduz (T), Mirrîh (A), Bercîs (A), Zühre (A). Fourteen (14) terms were identified as mineral terms. Five (5) of these terms are Arabic and three (3) are Persian. These terms are: Gold (T), Copper (T), Ore (A), Iron / Iron (T); Gevher (F), Güher (F), Kân (F), SadeF, (A); Silver (T), Pearl (T), Metal (A), Coral (A), Bronze (T), Ruby (A). Six (6) terms have been identified as musical instrument terms. One (1) is Arabic, three (3) are Persian, two (2) are Turkish. Rebab (A), Şeşte / Şeştâ (F), Ceng (F), Çalgu (T), Saz (F), Kopuz (T).

Key words: Yunus Emre, Divân-ı Theology, astronomy, mine, musical, terms

¹ Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniv., Fen- Edebiyat Fak., Türk Dili Edebiyatı Bölümü, Niğde/Türkiye, srp_syd78@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-7180-8769>.

Giriş

Yunus Emre'nin doğumu, ölümü, doğum yeri, ümmî olup olmadığı hakkında verilen bilgilerle ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Yılmaz (1992: 63) ve Gölpinarlı (2015: 14), Yunus Emre'nin (1240-1320) Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Sarıköy'de doğduğunu ifade ederler. Arapça, Farsça, İslâmî ilimler ile İslam tarihi ve devrin bütün ilimlerinden haberdâr olduğu gerçeğine eserlerinden ulaşılabileceğini belirtirler. Tatçı (2014: 37), onun doğum yerine dair elde bulunan bilgilerden kesin bir sonuca varılamadığını Orta Anadolu civarında bir beldede yaşadığını belirtir. Yunus Emre'nin en eski kaynaklardan başlayarak² Âşık Çelebi³, Niyâzî-i Mısırî gibi pek çok tezkire yazarı ve şair ümmî olduğunu belirtmesine rağmen, İslam tasavvufunun inceliklerini sadelikle, derinlikle ve hiçbir kalıp içerisine düşmeden dile getiren Yunus Emre, büyük bir mutasavvıf halk şairidir. XIII. yüzyılda Anadolu'da yeni bir edebiyat dilinin doğuşunda en mühim rolü oynayanlardan biridir. (Timurtaş, 2012: ix-x). Köprülü de (1976: 271), Timurtaş ile aynı görüştedir. Köprülü'ye göre, Yunus ârifdir ve ârifler ilhâm tarikiyle ilim elde ederler.

Yunus Emre'nin Divân ve Risâletün Nushiyye adlı iki eseri bulunmaktadır (Timurtaş, 2012: xi, Yılmaz, 1992: 67,86). Divân'ındaki şiirlerin bir kısmı aruzla ve aruzun çeşitli kalıplarıyla bir kısmı da hece vezni ile yazılmıştır (Banarlı, 1971: 334). Yunus Emre'nin benimsediği yol hakkında net bir bilgi yoktur ancak Yunus'un Bektaşî, Mevlevî, Nakşî, Halvetî, Rîfâî veya Kadîrî olduğunu ya da olabileceğini ileri sürenler olmuştur (Tatçı, 2014: 58). Yunus Emre'nin söylediği "Yunus'a Tapduğ u Saltuğ u Barak'dandır nasîb /Çün gönülden cûş kıldı ben niçe pinhân" beytinden Yunus'un Tapduk'tan, Barak Baba ve Sarı Saltuk'tan feyz aldığı âşikârdır (Tatçı 2014: 58, Ocak 2002: 78). Yunus Emre Divânı şifâhî kaynaklardan derlenerek günümüze gelmiştir. Yunus şiirlerinde hem aruzu hem de heceyi kullanmıştır. İlâhilerini inceleyen Köprülü, Gölpinarlı, Timurtaş ve diğer bazı araştırmacılar aruzlu şiirlerin az, hece vezniyle yazılanların daha çok olduğunu belirtirler. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında din ve ilim dili olarak Arapça, edebiyat dili olarak Farsça kullanılıyordu. Resmi dil Farsçaydı. Yunus Emre ve devrin diğer şairleri, sessiz sedâsız önemli bir inkılap gerçekleştirmişlerdir. Türkçeye dönüş yapmışlardır (Timurtaş, 1982: 405, Mansuroğlu 1951: 215-219).

XII. asırda Türkistan'da Ahmet Yesevî ile başlayan ve adına "hikmet" denilen tasavvufî şiir geleneğimiz, Yunus'ta "ilâhî" adıyla ve daha âşikâne bir edâ, şekil ve muhteva ile tecelli etmiştir. Yunus hikmet geleneğini kendi kabiliyeti ile yoğurmuş, geliştirmiş ve bu geleneği Batı Türkçesi ile yeniden yorumlamıştır. (Tatçı 2014: 214) Yunus'un şiirlerinde irşâdî unsurlarla âşikâne unsurlar paraleldir. Onun şiirlerinde hayatın kendisi anlatılır. Divânında âyet ve hadislerden, klâsik dönem mutasavvıflarından ve halk kahramanlarından pek çok alıntılara yer verildiği gibi sosyal olaylardan mahallî hayatın izlerine kadar pek çok şeyi görmek mümkündür. Yunus 'un şiirlerinde ifade edilen "gaye insan " Hz. Muhammed'in şahsında ortaya çıkan ve netleşen "insan-ı kâmil" dir. Yunus şiirlerinde de hayatın da olduğu gibi maddî unsurları değil, insanî ve ahlâkî değerleri gaye olarak almıştır (Tatçı 2014: 214-217).

Yunus Emre'nin dil ve anlatım yönüne bakıldığında sadedir fakat basit değildir. Görünüşte kolay, söyleyişte hiç de kolay olmayan "sehl-i mümteni" olarak adlandırılan şiirler ortaya koymuştur.

Her dilde fizik, matematik, felsefe ve toplumbilim gibi bilim dallarından sahne sanatlarına, mimariden kuyumculuk, marangozluk gibi zanaatlara kadar uzanan geniş bir çerçeve içinde yer alan, bu dallara ait kavramların oluşturduğu bir terim sözcüğü bulunur (Aksan, 2015: 43).

Bu çalışmada Yunus Emre'nin Divân-ı İllâhiyat adlı eserinde sözcüğü içerisinde yer alan terimlerden bazıları ele alınmaya çalışılmıştır. Eserlerin söz varlığı içerisinde yer alan terimlerin önemli bir yeri vardır. Anlamları dar ve sınırlı olan terimler, bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının mensupları arasında kısa yoldan anlaşmayı sağlayan sözlerdir. Terim kavramı, Latince

² Mecdi, Şakâyık Tercümesi, s.78

³ Âşık Çelebi, Meşâirü's-Şuarâ, London 1971, vr. 98b.

“sınır, son” anlamına gelen terminus kelimesine benzetilerek derlemek fiilinin eski şekli olan termek fiilinden -im eki getirilerek türetilmiştir (Zülfikar, 2011: 20). Korkmaz, GTS VE DTS (2010: 213, 2017: 227)’de, terimi şu şekilde tanımlar: Bilim, sanat, spor, zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarının kavramlarına verilen sınırlı ve özel anlamdaki ad: radyo, dil bilimi, yüklem, ağırlık gibi.

Terimler, kavramların kapılarını açan sihirli anahtarlardır. Herhangi bir bilim dalıyla ilgili terimin sağlam yapılı ve ulaşılacak bilgiyi çağrıştıracak nitelikte olması önemlidir. Bu sayede bilgiyi edinmek isteyen kişi, amacına daha kolay ve daha çabuk ulaşacak, edinilen bilgi daha kalıcı olacaktır. Bir milletin bilim, kültür ve sanatını yansıtan terimlerin her biri, milletin fertlerinin zihinlerinde pratik anlatımlara ve özlü anlamalara kapı açarak onları çeşitli sahalarda ilerlemesini sağlar. Dilin genel kelimeleri gibi içinde bir bilimsel gerçeği ve uzun zaman diliminin birikimi olan kültürü saklayan terimler gibidir, bir dile zenginlik ve güç katarlar (Pilav, 2008: 274).

Dilaçar (1957: 64), terim olacak kelimenin konnotasyonlardan yani yan anlamlardan kurtulmuş olması gerektiğini vurgular. Dizdaroğlu (1988: 12), terimlerin bilim, teknik, sanat dallarında; öğrenimde; felsefe ve dinde genel kültür dilindeki sözcüklerden daha önemli bir yer tuttuğunu, terimleri kaldırmanın insan beyninin yeni üretimlerini karışıklık içine atmak olduğunu, bu karışıklığın uygarlık ve kültürün de ilerlemesini etkileyeceğini, bilim ve teknik adamlarının, filozoflar ve sanatçıların birbirlerinin dilinden anlayamaz hâle geleceğini ve ortak anlaşma aracının ve dayanışmanın ortadan kalkacağını ifade eder.

Yunus Emre’nin Divân-ı İlahiyat adlı eserinde sözcüklüğü içerisinde pek çok terim tespit edilmiştir. Terimler konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında bu eserle ilgili terimler hususunda çalışma yapılmamıştır. Çalışmanın amacı, bu makalede kısmen de olsa Mustafa Tatçı’nın, Yunus Emre’nin Divân-ı İlahiyat adlı eserindeki astronomi, maden ve musıkî âleti terimlerini inceleyerek, Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine dönemine kadar olan tarihî dönemlere ait eserlerde tanıklanıp tanıklanmadığını ortaya koymaya çalışmaktır. Eserin dinî ve tasavvufî içerikli olması ve pek çok dinî konuların musıkî ile dillendirilmesi, din ile musikinin örtüşmesi, dinî inancın etkisiyle toplumların göğe merak sarması, bunun sonucu insanların gök bilimiyle uğraşması, dinî birçok kavramın halkın daha kolay anlaması için toplumsal yaşamda var olan unsurlara, doğaya benzetilerek anlatılması, tasavvufun kaynağının anasır-ı erbaa (hava, su, ateş, toprak) olması nedeniyle bu makalede ele alınan terimler inceleme alanına konu olmuştur.

Terimlerle ilgili pek çok tez, makale, bildiri çalışması yapılmıştır. Son döneme ilişkin bu alanda yapılan terimlerle ilgili çalışmalardan bazıları şöyledir: Önler, Zafer. (2009).Karahanlı Dönemi Metinlerinde İnançla İlgili Türkçe Terimler; User, Ş., Hatice. (2012),Eski Türk Yazıtlarında Politik ve Askerî Terimlerden Örnekler; Kara, Ömer Tuğrul, Gün, Mesut. (2014). Kutadgu Bilig ve Divânü Lügati’t-Türk’te Oyuna İlgili Kavramlar ve Terimler; Çeribaş, Mehmet. (2015), Ortak Söz Varlığımız Bakımından Kırgız Türkçesindeki Askerî ve İdarî Terimler ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları; Işık, Utku. (2016), Karahanlı Türkçesinde Tıp Terimleri; Uyanık, İslam (2016), Doğu ve Batı Türkçeleriyle Yazılmış İlk Tefsirli Kur’an Tercümelerinde Din Terimleri; Baldane, Orhan(2017),Telli Müzik Âletleri Terimleri: Türkiye ve Azerbaycan (İnceleme-Tematik, Karşılaştırmalı ve Görsel Sözlük-Dizin); Samihullah, Maarina.(2018), Bâbürnâme’deki Coğrafi Terimlerin Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçeleriyle Fonetik ve Semantik Açısından Karşılaştırılması; Kurt, Yazgı Tuğçe.(2018), Harezmi Türkçesi Metinlerinde Dinî Terimler, Halıcı; Gülşah. (2019),Memlük Türkçesinde At ve Atçılık Terimleri; Deniz, Sunay. (2019), Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesi Eserlerinde Dinî Terimler; Soydan, Serpil (2019). Tarama Sözlüğü’nün İlk Dört Cildinde Bazı Askerî Terimler, Savaş Aletleri ve Gysi Adları; Yavi, Fecri. (2019). Tarama Sözlüğü’nde Türkçe Dinî Terimler.

Yöntem

Bu çalışmada Yunus Emre’nin eserlerinden Divân-ı İlahiyat’taki astronomi, maden ve musıkî âleti terimleri incelenmiştir. Tespit edilen bu terimlerin geçtiği beyitlerin örnekleri verilmiş, on üçüncü yüzyıla kadar ortaya konulmuş tarihî dönemlere ait eserlerde tanıklanıp tanıklanmadığı da incelenmeye çalışılmıştır. Eserlere ilişkin kısaltmalar metin içerisinde şu şekilde gösterilmiştir: Atebetü’l Hakayık (AH), Dede Korkut (DK), Divân-ı İlahiyat (Dİ), Dîvânu Lugâti’t-Türk (DLT), Eski Türk Yazıtları (ETY), İrk Bitig (İB).Ayrıca ilgili terimler taranılan kaynaklarda geçmiyorsa ilgili eser kısaltmasından sonra (-) şeklinde gösterilmiştir: örn. DLT (-). Eğer ilgili kaynakta yer alıyorsa

eserde geçtiği sayfa, beyit, cümle ya da satır numaraları ile eser kısaltmasının hemen yanında verilmiştir. Terimlerin kökenini tespit etmek için Ferit Develioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlüğü kullanılmıştır. Çalışmada bilimsel çalışma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bulgular:

Eserde tespit edilen terimler ve bu terimlerin yer aldığı beyit örnekleri şöyledir:

1. Astronomi Terimleri

1.1. Ay (T) / Bedr (A) / Hilâl (A)

Ay: (ETY: 721), (IB 59/50), (DLT I,82-8), (KB 325/ 38),AH (-),(DK 43b.11/798).

Hilâl ve Bedr: ETY (-), IB (-), DLT(-), AH (-), KB (-), DK (-).

Yunus Emre'nin Divân-ı İlâhiyat'ta bu terimi, dervişlerin erken kalkıp ay batıp güneş doğarken sohbet etmeleri ile Hz. Muhammed'in alını ve kaşını teşbihte ve ay ve güneşin gökyüzündeki hareketini ifade ederken kullandığı örnekleri şöyledir:

Ay u güneş müştâk durur dervîşlerün sohbetine
Firişteler tesbîh okur zikir ider dervîşleri (Dİ 514/374- 2)
(Dervişlerin sohbetine ay ve güneş düşkündür. Melekler teşbih okur, dervişleri zikir eder.)

Ayun bedr ü hilâl alını vü kaşı
Günün nûrî ziyâsı Mustafadur (Dİ 315/100-2)
(-Onun- alını ve kaşı ayın dolunay ve hilâl - hâlidir- .Günün nuru, ışığı Mustafa'dır.)

Göge eytdi dön didi *ay gün* yürüsün didi
Suyı muallak kodı üstinde yir eyledi (Dİ 499/355-3)
(Göge söyledi: Dön dedi, ay gün yürüsün dedi. Suyu boşlukta (havada) koydu. Üstünde yer edindi.)

1.2. Dünya (A)

Dünya: DLT (-),ETY (-), IB (-), (KB 64,82/ 136),(AH 189/XVII),(DK 19a.11/ 838).

Dünya terimini, Allah'ın dünyayı Peygamber sevgisinden dolayı yarattığını ve altı günde yarattığını, insanoğlunun şeytandan dolayı dünyaya ayak basdığını, ebedî kalınacak bir yer olmadığını, geçici olduğunu ifade eden örnekler şöyledir:

Ezelî bünyâd urdı altı günde dünyâ toldı
İsrâfil'e buyurdu dem evliyâ demidür (Dİ 305/85-2)
(Önceden dünyayı altı günde yarattı, dünya doldu. İsrâfil'e buyurdu. Vâkit evliya vaktidir.)

Yaratdı Hak dünyâyı Peygamber dostlığına
Dünyaya gelen gider bâkî kalası degül (Dİ 357/158-7)
(Peygamber sevgisine Allah dünyayı yarattı. Dünyaya gelen gider, ebedî değil, sonsuza kadar kalamaz.)

Dün geldi sâfi Âdem dünyaya basdı kadem
İblis aldadı ol dem Uçmak'da gezer iken (Dİ 420/243-4)
(Dün geldi, saf insanoğlu dünyaya ayak bastı. O vakit cennette gezerken İblis aldattı.)

1.3. Felek (A)

Felek: DLT (-),ETY (-), IB (-),AH (-), (KB 4381/ 167),DK (-).

Yunus'un şiirlerinde âyetlerden, hadislerden pek çok alıntılara yer verildiği görülür. Bu beyitler de bu durumu örneklemiştir.

Peygamberlerden Hz. Muhammed'in Miraç'a çıkma ve Allah'a yaklaşma hâdisesine gönderme yapılmış olup ruhların felekten önce yaratıldığını, feleğin meleklerden dilekte bulunulan bir yer olduğunu, Allah'ın emriyle döndüğünü ifade eden örneklere yer verilmiş ve bu örnek beyitlerde de bu terim kullanılmıştır:

Çün geçdi felekleri ün geldi kim gel beri
Kaldurdum perdeleri hemân cemâlûme bak (Dİ 339/ 134- 9)
(Felekleri geçti, ses geldi ki yakına gel. Perdeleri kaldırdım, hemen yüzüme bak.)

Çarh-ı felek yogıdı cânlarımız var iken
Biz ol vaktin dost idük Azrâîl agyâr iken (Dİ 420/243-1)
(Cânlarımız (ruhlarımız) varken felek yoktu. Azrâîl yabancıyken (tanışmamışken) biz o vakitte dost olduk.)

Geh feleklerde meleklerden dilekler eyleyem
Gâhi Arş u şems ile gerdûn olam gerdân olam (Dİ 389 /201-2)
(Bazen feleklerde meleklerden dilekler isteyeyim. Bazen gök ve güneş ile döneyim.)

Senün emrûn ile döner felekler
Hem ayun güneşün devrânı sensin (Dİ 446/282-2)
(Senin emrin ile döner felekler, hem ayın güneşin döndüreni, dünyası sensin.)

1.4. Gök (T)

Gök /Kök : (ETY: 734), (IB 64/56), (DLT I, 64-25), (KB 22,96/ 274),AH (-), (DK 86a.4/858).

Yunus'un şiirlerinde âyetlerden, hadislerden pek çok alıntılara yer verildiği görülür. Bu beyitte de bu durum örneklendirilmektedir.

İsmâîl'in babası tarafından kurban edilmesi esnasında Allah'ın gökten koç indirme hâdisesine gönderme yapılır ve Allah'ın her yerde olduğu gerçeğini ifade eden örneklerde bu terimle karşılaşılır:

Kurbân olmayınca İsmâîl gibi
Kimse için *gökden* koç indürmeye (Dİ 479/326-5)
(İsmâîl gibi kurbân olmayınca kimse için gökten koç indirmeye.)

Yunus'un şiirlerinde her şeyin özü aslına dönecektir. Asıl olan Hak'tır. Bu dünyadaki her şey onun çeşitli şekillerde görüntüsüdür. Ancak Hakk'ı kalp gözü açık olup görmeyi bilenlerin, Hakk'ı ve hakikati anlayanların görebileceğini belirtir.

Dünyâ âhîret ol Hak yir *gök* toludur mutlak
Hiç gözlere görünmez kim bilür ne nişânda (Dİ 480/328-2)
(Dünyâ, âhîret, yer, gök o Hâk ile kesinlikle doludur. Nasıl bir görüntüdedir kim bilir ki hiç gözlere görünmez.)

1.5. Güneş (T) / Şems (A)

Güneş: Kün "güneş" (ETY: 735), Güneş (IB 57/57), Kün "gün, güneş, gündüz" (DLT I, 69-26), Kün "güneş" (KB 12,325: 300),AH (-),Gün "güneş" (DK7b.6/864)

Güneşin, gündüz ışık veren, dünyada Allah'ın emriyle dönen, dünyayı aydınlatan bir gök cismi olduğu belirten örneklere yer verilmiştir. Yunus, şiirlerinde dünyada yaratılan her şeyi "tevhid" de birleştirir.

Eydürsin kim gözüm görür daevîyi maênîye irür
Gündüz *güneş* şule virür gice yanan ol nûr nedür (Dİ 286/56-5)
(Söylersin ki gözüm görür. Davası anlamdadır. Gündüz güneş ışık verir. Gece yanan o nur nedir?)

Senün emrûn ile döner felekler

Hem ayun *güneşün* devrânı sensin (Dİ 446/282-2)
(Felekler senin emrin ile döner. Ayın da güneşin de dünyası, döndüreni sensin.)

Tanlacak turı gelgil elüni suya urgıl
Üç kez salavât virgil andan bakgıl *güneşe* (Dİ 488/341-2)
(Sabahleyin ayağa kalk, elini suya vur, abdest al. Üç kez salavat getir, oradan güneşe bak.)

Ay oldum âleme togdum bulut oldum göğe agdum
Yagmur olup yire yagdum nûr olup güneşe geldüm (Dİ 408/224- 8)
(Ay oldum dünyaya doğdum. Bulut oldum, göğe yükseldim. Yağmur oldum yere yeryüzüne yağdım.
Işık olup güneşe geldim.)

Şems (A): Güneş

Şems: ETY (-), IB (-), DLT (-), KB (-), AH (-), DK (-).

Geh feleklerde meleklerden dilekler eyleyem
Gâhi arş u *şems* ile gerdûn olam gerdân olam (Dİ 389/201-2)
(Bazen feleklerde meleklerden dilekler isteyeyim. Bazen gök ve güneş ile döneyim. devredeyim..)

1.6. Yıldız / İlduz (T), Mirrîh (A) / Bercîs (A) / Zühre (A)

Yıldız / İlduz: ETY (-), IB (-), AH (-), (DLT III, 40/15, Yıldız), (KB 128,139: 557, Yulduz), (DK 66a.2 /871, İlduz).

Gök cisimlerinden yıldızlar hem insanın talihini belirleyen hem de karanlıkta, geceleyin yönünü, yolunu kaybedenlerin yol bulmasını sağlayan ve ulaşılamaz olan gök cisimidir. Bu örneklerde de bu hususa bir hatırlatma yapılmıştır:

Taglar yirinden ırıla heybetinden gök yarıla
Yılduzlar bağı kırıla düşe yire perrân ola (Dİ 254/9-6)
(Heybetinden dağlar yerinden oynaya, gök yarıla. Yıldızlar bahçesi kırıla, uçucu ola, yere düşe.)

Ne elif okıdum ne cim ne varlıkdandır kelecim
Bilmeye yüz bin münecim tâliëüm ne *ılduzdan* gelür (Dİ 276/42-4)
(Ne elif okudum ne cim, ne varlıkdandır manalı sözüm. Yüz bin astrolog talihim hangi yıldızdan gelir bilmeye.)

Gice ile gündüzi gökde yidi *yılduzı*
Levhde yazılan sözi cümle vücûdda bulduk (Dİ 338/133-4)
(Gece ile gündüzü gökte yedi yıldız. Levhde yani Allah'ın bilgisinde (mutasavvıflara göre) yazılan sözü cümle varlıkta bulduk.)

Söyler dilüm aglar gözüm
Garîblere göynür özüm
Meger ki gökde *yılduzum*
Şöyle garîb bencileyin (Dİ 442/277-4)
(Söyler dilim ağlar gözüm. Gariplere yanar özüm. Sanki gökte yıldızım. Şöyle garip benim gibi.)

Mirrîh (A): Merih yıldızı.

Bercîs (A): Müşteri yıldızı.

Mirrîh, Bercîs: ETY (-), İrk Bitig (-), AH (-), DLT (-), KB (-), DK(-).

Yunus, kendisinin bir hekim, hâkim ya da peygamber olarak sayılabileceğini, hangi şartta ve durumda olursa olsun amacının yol gösterici ve öğretici olma hedefinde olduğunu belirttiği örnekleri şöyledir:

Niçe bir Cercîs⁴ ü *Bercîs* olam u *Mirrîh* olam

Niçe bir Câlînûs⁵ u Bukrât⁶ olam Lokmân⁷ olam (Dİ 391/201-23)

(Nasıl bir Cercis peygamber ve Müşteri yıldızı ve Merih yıldızı olayım. Nasıl bir Yunan hekim, Yunan hâkimi Hipokratis, ünlü hekim Lokman olayım.)

Zühre (A): Çoban yıldızı. Yedi gezegenden birisidir. Parlaklığı ile meşhur olan bu yıldız üçüncü kattadır. Edebiyatta bir adı da Nâhid'dir.

Zühre: ETY (-), IB (-), AH (-), DLT (-), KB (-), DK(-).

Aşk, var olma sebebidir. Yarattılmışların kolu, kanadıdır. Kulun eksiklerini tamamlayan, onu Hakk'a ulaştıran, yaklaştıran bir cevherdir. Dolayısıyla gerçek aşkla hakikâtin anlaşılacağı ve Hakk'a ulaşılacağı, kâmil insan için olağanüstü bir olayla gökte yıldız yere inse de gözlerinin gerçek sevgili de olacağını belirtir. Zühre yıldızı, Yunan mitolojisine göre âşık ve müzik tanrıçası Afrodit veya Venüs'tür. Gök ile gündüzün kızıdır. Bu yıldızla bakmak gönlü ferahlatır, ruhâ neşe doldurmuş (Pala 1989: 538). Bu beyitte âşıkların gözünün Zühre yıldızında değil, gerçek sevgili de olacağı belirtilir.

Zühre yire inübeni sazın nüvaht eylerise

Âşıkun işreti sensüz gözi ol yana gitmeye (Dİ 250/3-9)

(Zühre (yıldız) yere indiğinde sâzin çalmaya başlarsa. Âşığın ömrü ve gözü sensiz o yöne gitmeye...)

2. Maden Terimleri

2.1. Altun (T)

Altın: (ETY: 720), (IB 8/49), (DLT I, 52-10), (KB 188, 213: 18), AH (-), (DK 11a.3/ 790).

Yunus şiirlerinde çevresinden, doğadan, insanî değerlerden bazı örnekler getirmekle beraber maddî unsurları gaye edinmemiş, eşyanın hakikatinin, varlığın özünün önemli olduğu gerçeği belirtilir. Her şeyin özünde var olan mutlak varlık olunca eşya ve insana verilen değer de Allah için olacaktır.

Yunus, dünyada altına, gümüşe, bakıra yani maddî unsurlara değer vermemek gerektiğini, malın değersiz olduğunu şu örneklerde belirtir:

Ben bunda geldüm ise ilüme girü gidem

Sanma ki bunda beni *altûna* mâla geldüm (Dİ 386/196-5)

(Ben buraya geldimse memleketime geri gideyim. Beni buraya altına mala geldi sanma ki.)

Döküle *altûnun* mâlun ayruğıla ola hâlün

Senden girü kalan mâlun sana bil assı kılmaya (Dİ 472/316-2)

(Altının malın döküle, başka hâlin ola. Senden sonra kalan malın bil ki sana fayda etmeye...)

Bu dünya hep ıssuz kala *altûm* mâlı döküle

Sebil olubanı yite hergiz ıssı bulunmaya (Dİ 472/316-5)

(Bu dünya altın, mâlı saçılarak hep sahipsiz kala.-Bu dünya varlıklarını geride bırakanlarla dolu.- Hayırlı bir iş veya su hayratı olarak -herkese- ulaşsın, asla sahibi bulunmaya.)

Yunus eydür hey sultânüm özge şâhum vardır benüm

⁴ Cercîs (A): İsa Peygamberden sonra geldiği rivâyet edilen ve onun şeriatine uyan bir peygamberdir. Kur'ân'da ismi geçmez. Yetmiş kez öldürülmüş, her öldürüldüğünde yeniden dirilmiştir. Mezarı Musul'dadır. (bkz. Tatçı, M.(2014). Yunus Emre-Dîvân-ı İlahiyât, İstanbul, s.863)

⁵ Câlînûs: İlk çağda (131-200) yaşayan Bergamalı Yunan hekimlerindendir. (bkz. Tatçı, Mustafa.(2014). Yunus Emre-Dîvân-ı İlahiyât, İstanbul, s.862)

⁶ Bukrat: İskender'den yüz yıl önce yaşayan meşhur Yunan hâkîmi Hipokratis. (bkz. Tatçı, Mustafa.(2014). Yunus Emre-Dîvân-ı İlahiyât, İstanbul, s.861)

⁷ Lokmân: Kur'ân-ı Kerim'de kendi adı ile geçen sürede anılmaktadır. Ünlü bir hekimdir. Bâzıları onun bir ermiş, hattâ bir peygamber olduğunu söylerler. Hakkında Hazret-i Eyyûb'un kız kardeşinin veya teyzesinin oğlu yahut Habeşi bir köle olduğu gibi rivâyetler vardır. (bkz. Tatçı, Mustafa.(2014). Yunus Emre-Dîvân-ı İlahiyât, İstanbul, s.907)

Ko dünya altun gümüşin ne bakır u tuncundayuz (Dİ 325/ 114-4)

(Yunus söyler: Hey sultanım, benim başka şâhım vardır. Bırak dünya gümüşünü ne bakırı ne de tuncundayız.)

2.2. Bakır (T)

Bakır: (ETY: 722), IB(-), (DLT I,360-27),AH(-), (KB 3438: 54), (DK 142a.3/ 802).

Yunus eydür hey sultânım özge şâhım vardur benüm

Ko dünya altun gümüşin ne bakır u tuncundayuz (Dİ 325/ 114-4)

(Yunus söyler: Hey sultanım, benim başka şâhım vardır. Bırak dünya altın, gümüşünü ne bakırı ne de tuncundayız.)

2.3. Cevher (A)

Cevher: ETY (-), IB (-), (DLT I,360-27),AH(-), (KB 3438: 54), DK (-).

Cevher, öz, mayadır. Tasavvufta kendi kendine bir varlığı olup, gerçekleşmesi için başka bir nesneye ihtiyacı olmayan şeydir. Tasavvufta cevher, Allah, ondan gayrı her şey ârazdır. Cevher, kalıcı, âraz geçicidir. Cevher, tek, âraz çeşitlidir. Örneğin, toprak cevher, toprağın rengi ârazdır. (Pala 1989: 103)

Nefsünün varlığını akl-ı külle ulaştır

Varlığın yoga degşür cevher ol olma muhâs (Dİ 328/119-4)

(Nefsinin varlığını bütün akıl ile ulaştır. Varlığını yokluğa değış, cevher ol, bakır olma.)

Cevherin değerli bir madendir, insanın özüdür. Cevheri de sarraflar yâni değerini bilenler, tasavvuf ehilleri ya da her şeyin sahibi Allah anlar. Burada cevher, öz, maden ise vücut, beden ya da nefistir. Cevher (öz, maya) kalıcı, maden (vücut, nefis)geçicidir.

N'iderüz dirlik suyun biz cânı yağmâya virdük

Cevherleri sarraflara maèdeni yagmaya virdük (Dİ 345/143-1)

(Dirilik suyunu ne yapalım, biz cânı yağmaya verdik. Cevherleri sarraflara madeni yağmaya verdik.)

2.4. Demir / Demür (T)

Demir / Demür: (ETY: 741,Temir), IB (-),(DLT I,42-12, Temür), (KB 3041, Temür),AH (-), (DK 10a.1/ 831, Demir / Demür).

Demir dayanıklılığı ile bilinir, eğilip bükülmesi zor olan bir madendir. Ancak ateşte kızdırılarak şekil verilir. Nasıl ki demiri kızdırarak şekil verilirse insan-ı kâmil olabilmek için de birçok tasavvufî yollardan geçmek gerektiği ve iradenin de bu anlamda demir gibi sarsılmaz ve dayanıklı olması gerektiği, irade sağlamlaştırıldığıında ok atılıp gelen her okun karşılanabileceği belirtilir.

Erenlerün âhına tag taş katlanımadı

Kalkanı demir ise okları atmak gerek (Dİ 345/141-5)

(Erenlerin âhına dağ taş dayanamadı. Kalkanı demirse okları atmalı.)

Gerçek görevin devlet yönetimi değil, insanı eğitmek ve olgunlaştırmak; insanların insan olmayan davranışlarını terk ederek ilâhî yaradılışa, aslına, özüne yöneltmek, Kur'an'da açıklanan esaslardan hareketle insanoğlunu kardeşliğe, merhamete, şefkâte, tevhid yoluyla Hakk'a ve hakikâte davet etmektir. (Yanan kömür, kızmış demir, örse çekiç vuran benim.)İnsan sevgisinden Allah sevgisine uzanmak, beşeri benliği ilâhi benlikte yok etme düşüncesidir.

Bir niçeye virdüm emir devlet ile sürdi ömür

Yanan kömür kızan demür örse çeküç salan benüm (Dİ 383/193-6)

(Birçoğuna emir verdim devlet yönetimi ile ömrü geçerd. Yanan kömür, kızmış demir, örse çekiç vuran benim.)

2.5.Gevher (F) / Güher (F) / SadeF (A)

Gevher: ETY (-),IB (-), DLT (-), AH (-), (KB 3438,5362: 169), DK (-).

Güher: ETY (-), IB (-), DLT (-), AH (-), (KB 4395: 170), DK (-).

Sadef: ETY (-), IB (-), DLT (-), AH (-), KB(-), DK (-).

Gevher aşağıdaki beyitlerde damlaya, denize, köpüğe, mücevher dükkânına, boncuğa, nura, hâkiki ilme, aşka benzetilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Hakk'ın hazinesinin gevher, cevher, mücevher olduğunu belirtir. Okyanus, deniz; tasavvufî aşk ve düşüncedir. Buradan çıkarılan, elde edilen gevher, cevher, mücevher batın ilmi yani hakikat ilmi yâni Kur'an ilmidir.

Bahr ummâna talmışam anda sadef bulmuşam

Gevher alup gelmişem ummân kayusu degül (Dİ 362/165-11)

(Deniz ummanına dalmışım, orada sedef (inci kabuğu) bulmuşum. Cevher alıp gelmişim, düşüncesi okyanus değil.)

Hak'dan nazar oldu bana Hak kapusın açar oldum

Girdüm Hakk'un haznesine *dürr ü gevher* saçar oldum (Dİ 396/208-1)

(Allah lutfetti bana, Hak kapısını açar oldum. Hakk'ın hazinesine girdim, inci ve mücevher saçar oldum.)

Gönlümüz oldu ulu şâr o şâr gibi yâ kanda var

Haznesinden aldum *gevher* dükkân yüzün bezer oldum (Dİ 406/222-4)

(Gönlümüz yüce şehir oldu, o şehir gibi ya nerede var. Hazinesinden mücevher aldım, dükkân yüzünü süsler oldum.)

Ben ol dükkândâr kulyam *cevherler* ile toliyam

Dost bâğının bübüliyem budakdan gül düzer oldum (Dİ 406/222-5)

(Ben o dükkân sahibinin kuluyum, cevherler ile doluyum. Dost bâğının bübülyüyüm. Budaktan gül dizer oldum.)

Hak bir *gevher* yarattı kendünün kudretinden

Nazar kıldı *gevhre* eridi heybetinden (Dİ 424/249-1)

(Hak bir gevher yarattı kendinin kudretinden, gevhere bakış attı, gevher heybetinden eridi.)

Yidi kat yir yarattı ol *gevherün* nûrından

Yidi kat gök yarattı ol *gevherün* bugundan (Dİ 424/249-2)

(Yedi kat yer yarattı o cevherin nurundan, yedi kat gök yarattı o cevherin buğundan.)

Yidi deniz yarattı ol *gevher* tamlasından

Tagları muhkem kıldı ol deniz köpüğünden (Dİ 424/249-3)

(Yedi deniz yarattı o gevher damlasından, o deniz köpüğünden dağları sağlamaştırdı.)

Bilimedün sen seni *sadefde* ne *gevhersin*

Mısır'da sultan iken Ken'ân⁸ arzu kılursın (Dİ 427/255-4)

(Sen seni bilemedin, sadefte nasıl bir mücevhersin. Mısır'da sultan iken Kenân (Filistin)'i istersin.)

Sorman Yunus'dan haber dost kandası anda var

Yüz bin *gevherden* fârig ışk denizine talan (Dİ 434/264-9)

(Yunus'tan haber sormayın, dost neredeyse oraya var. Aşk denizine dalan yüz bin cevherden vazgeçmiştir.)

Terk idelüm kâl u kıylı isteyelüm togrı yolu

Hem bulalum *gevher* kânın cevher alan gelsün berü (Dİ 450/288-2)

(Dedikoduyu terk edelim, doğru yolu isteyelim. Hem cevher bulalım, maden ocağından cevher alan beri gelsin.)

Peygamberler serveri dîn direği Muhammed

Gör ne *gevherler* kodı bu bizüm kânumuza (Dİ 468/311-2)

⁸ bkz. Develioğlu, Ferit.(2016). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara: Aydın Kitâbevi Yay., s.584. Ken'ân: Hz. Ya'kub'un memleketi, Filistin.

(Peygamberler serveri din direği Muhammed, bu bizim maden ocağına nasıl mücevherler koydu gör.)

Çevik bahrî olmak gerek bir deryaya dalmak gerek
Bir *gevher* çıkarmak gerek sarrâf anı bilmez ola (Dİ 479/327-3)
(Hızlı, dalgalı deniz olmalı, bir denize dalmalı. Bir cevher çıkarmalı, sarrâf onu bilmeye.)

Bugün ışk bahrinün gavnâsı oldum
Gevherler bulmuşam ummân içinde (Dİ 482/332-3)
(Bugün aşk denizinin dalgıcı oldum. Okyanus içinde mücevherler bulmuşum.)

Gevherden bug çıkardı bugından gök yaratdı
Gök yüzünün bizegin çok yıldızlar eyledi (Dİ 499/355-2)
(Mücevherden buğ çıkardı, buğundan gök yarattı. Gökyüzünün süsü için çok yıldızlar yarattı.)

Sarrâflığı öğrenmeyen bu *gevheri* boncuk sanur
Varur virür yok nesneye bilmez neye satdugını (Dİ 533/401-5)
(Sarraflığı öğrenmeyen bu cevheri boncuk zanneder. Gider, yok pahaya (düşük fiyata) satar ne kadara sattığını bilmez.)

Güher (F): Mücevher, kıymetli taş, inci, gevher.

Kân (F): Maden ocağı, kaynak, cevher. Mecâzen kanâat.

Kân: ETY (-), IB (-), DLT (-), (KB 5357/220), (AH/ 48-XXXIII), DK (-).

Yunus'un sözleri cevhere benzetilmiştir. Okyanuslarda inci ve mücevherlerin bulunabileceğini, yâni tasavvuf deryasına dalanın, gerçek aşkı isteyenin gerçek inci, gühere "hakikât ilmi "ne ulaşabileceğini ifade eden örnekler şöyledir:

Yunus bu sözleri çatar sanki balı yaga katar
Halka metâların satar yüki *güherdür* tuz degül (Dİ 362/166-6)
(Yunus bu sözleri birleştirir, balı yağa katar. Halka faydalarını satar, yükü cevherdir, tuz değil.)

Deryâ-yı ummân olmuşam *güherlere kân* olmuşam
Şöyle ki hayrân olmuşam kendözüme gelimezem (Dİ 380/189-2)
(Okyanus deryası olmuşum, mücevherlere hâzine olmuşum. Şöyle ki hayran olmuşum, kendime gelemem.)

Bu ummânda delim dürlü *güher* vardur ele girmez
Bahâsuz inci bulunmaz cânâ başa kıyan gelsün (Dİ 411/230-4)
(Bu okyanusta çok çeşitli mücevherler vardır, ele geçmez. Değersiz inci bulunmaz, cânı ve başı öldüren gelsin.)

Bu sırrı duyan kanı key ârifise cânı
Açıldı *güher* kâni alana haber itsün (Dİ 413/232-7)
(Bu sırrı duyan hâni çok ârifise canı, mücevher ocağı açıldı, almak isteyeneye haber versin.)

Güher didükleri ilm-i hünerdür
Hünermende hüner yigdür *güherden* (Dİ 433/263-5)
(Mücevher dedikleri hüner ilmidir. Hünerliye hüner mücevherden daha iyidir.)

2.6. Gümüş (T)

Gümüş /Kümüş: (ETY: 735), IB (-), (DLT I, 165-2), (KB 188,189: 300),AH (-),(DK 59b.5 / 864).

Âşıkların tasavvufi aşkla birçok aşamalardan geçtikten sonra saf gümüşe benzeyeceğini, dünyanın altını, gümüşü, bakırı ve tuncunda gözleri olmadığını, gerçek aşkı aradıklarını ifade eden örnekler şöyledir:

İşkdur kudret körüğü kaynadur âşıkları
Niçe kapdan geçürür andan *gümüşe* benzer (Dİ 293/66-6)

(Kudret küreği aşktır. Âşıkları kaynatır. Nice kaptan (işlemeden) geçirir, ondan sonra gümüşe benzer.)

Yunus eydür hey sultânüm özge şâhum vardur benüm
Ko dünya altın *gümüşin* ne bakır u tuncundayuz (Dİ 325/114-4)
(Yunus söyler: Hey sultanım, benim başka şâhum vardır. Bırak dünya altın gümüşünü ne bakırı ne de tuncundayız.)

2.7. İnci (T)

İnci: ETY (-), IB (-), DLT (-), KB (-), AH (-), DK (-).

Otuz iki incü bitmiş *mercân* içinde iy cânüm
Kıymeti aêlâ *incüden* aklıgı da *incüden* ak (Dİ 337/132-3)
(Ey canım, mercan içinde otuz iki inci oluşmuş. Kıymeti en değerli inciden beyazlığı da inciden daha beyaz.)

2.8. Maden (A)

Maden: ETY (-), IB (-), DLT (-), KB (-), (AH/48-XLII), DK (-).

İlâhi aşkla ya da Allah'ın birliğine bağlı kalarak içimizdeki cevheri yani özümüzü bulabileceğimizi ifade eden, ilâhî aşkı maden ocağına, insanı madene benzeten örnekler şöyledir:

Eyid eyid kamusun ne kân u ne *madensin*
Sûret-i pür-manisin padişahı sende bul (Dİ 352/151-6)
(Söyle söyle hepsini ne maden ocağı ne madensin. Mana dolu görünüştesin, padişahı sende bul.)

Haber eylen âşıklara ışka gönül viren benem
Işka bahâ kim yitüre ışk *maâdenin* bulan benem (Dİ 369/177-1)
(Âşıklara haber edin, aşka gönül veren benim. Aşka değeri kim ulaştıra, âşk madenini bulan benim.)

Bilelikden cânumuz hiç kalmadı gamumuz
Sâfi kendüden açar *maden* ü kânümüzü (Dİ 545/416-8)
(Birlikten cânımız, gamımız hiç kalmadı. Maden ve maden ocağımızı sadece kendinden açar.)

Gel gör imdi bu kândan ne biter bu *madenden*
Ayrılmazuz birlikden bulduk mekânümüzü (Dİ 545/416-9)
(Gel gör şimdi bu maden ocağından bu madenden ne çıkar. Birlikten ayrılmayız mekânımızı bulduk.)

2.9. Mercan (A)

Mercân: ETY (-), IB (-), DLT (-), KB (-), AH (-), DK (-).

İnsanın, toprak ya da okyanus içindeki mücevher, yakut, inciye benzetildiği örnekler şöyledir:

Geh varam balçık olam geh dönüben gird-i hâk
Geh varam gevher olam yâkût olam *mercân* olam (Dİ 391/201-30)
(Bazen balçık olayım, bazen toprak çevresinde dönerek varayım. Bazen mücevher olayım, yakut olayım, mercân olayım, varayım.)

Otuz iki incü bitmiş *mercân* içinde iy cânüm
Kıymeti aêlâ *incüden* aklıgı da *incüden* ak (Dİ 337/132-3)
(Ey canım, mercan içinde otuz iki inci oluşmuş. Kıymeti en değerli inciden beyazlığı da inciden daha beyaz.)

2.10. Tunç (T)

Tunç: ETY (-), IB (-), DLT (-), KB (-), AH (-), DK (-).

Yunus eydür hey sultânüm özge şâhum vardur benüm
Ko dünya altın gümüşin ne bakır u *tuncundayuz* (Dİ 325/114-4)
(Yunus söyler: Hey sultanım, benim başka şâhum vardır. Bırak dünya gümüşünü ne bakırı ne de tuncundayız.)

2.11. Yâkut (A)

Yakut: ETY(-), IB (-),DLT (-), (KB 4395, 5142: 516), AH (-), DK (-).

Geh varam balçık olam geh dönüben gird-i hâk
Geh varam gevher olam *yâkût* olam *mercân* olam (Dİ 391/201-30)
(Bazen balçık olayım, bazen toprak çevresinde dönerek varayım. Bazen mücevher olayım, yakut olayım, mercân olayım, varayım.)

3. Musıkî Âleti Terimleri

3.1. Ceng (F) ü Şeşta (F) Rebab (A)

Ceng (F): Kanûna benzeyen bir çeşit sâz.

Şeşte /şeştâ (F): Altı telli tanbûr.

Rebâb (A): Bir çeşit kemençe.

Ceng, Şeşte/Şeştâ, Rebâb: ETY(-),Irk Bitig (-), DLT (-),AH (-), KB (-),DK (-).

Tasavvufu düşüncenin ya da aşkın musıkî eşliğinde terennüm edildiği ya da dillendirildiğinde tasavvuf âşıklarının sâz, tanbur, kopuz, kemençe gibi musıkî âletleri kullandıklarını ya da onun sesiyle vecde daldıklarını ifade eden örnekler şöyledir:

Ölmez bu ışk bilişleri esrük meclis serhoşları
Dâim bunların işleri *ceng ü şeştâ rebâb* durur (Dİ 279/47-6)
(Bu aşk tanıdıkları ölmez, meclis sarhoşları. Bunların dâima işleri, sâz, tãnbur ve kemençedir.)

3.2. Çalgu (T)

Çalgu: ETY(-),IB(-), DLT (-),AH (-), KB (-),DK (-).

Sohbetümüz ilâhîdür sözümüz kevser âbıdır
Şâhumuz şâhlar şâhıdır *çalgumuzdur* dost firâkı (Dİ 508/366-2)
(Sohbetimiz ilâhidir, sözümüz kevser suyudur. Şahımız şâhlar şâhıdır, dost ayrılığı çalgımızdır.)

3.3. Saz (F)

Saz: ETY(-),IB (-), DLT (-),AH (-), KB (-),DK (-).

Zühre yire inübeni *sâzın* nüvaht eylerise
Âşıkun işreti sensüz gözi ol yana gitmeye (Dİ 250/3-9)
(Zühre (yıldızı) yere indiğinde sâzın çalmaya başlarsa. Âşığın yaşamın da sensiz gözü o tarafa gitmeye...)

3.4. Şeşte - Kopuz

Şeşte / Şeştâ (F): Altı telli tanbur.

Şeşte / Şeştâ: ETY(-), IB (-), DLT (-), AH (-), KB (-), DK (-).

Kopuz (T): Eski bir telli saz. Türklerin millî sazı.

Kopuz: ETY(-),IB (-), DLT (-),AH (-), KB (-), (DK 4b.7/898)

Aynı zamanda, musıkî âletlerinin aslının yâni onun ilk hâlinin de doğadaki bir ağaç veya bitki olduğunu ve Allah'tan geldiğini, tıpkı insanın çamurdan yaratılıp ruh üflendiği gibi tabiattaki bütün varlıkların da özünü yaratan gerçek bir yaratıcı olduğunu belirtir. Yunus Emre "tevhid" düşüncesini belirtir. Bu hakikât şu örneklerle dile getirilir:

İy *kopuzıla* çeşte aslun nedür işde
Sana suâl soraram eydivir bana üşde (Dİ 460/301-1)
(Ey kopuz ile altın telli tanbur aslın nedir? İşte sana soru soruyorum. Bana söyleyiver.)

Ben oruç namaz için süçi içdüm esridüm
Teshîh seccâde için dinlerem *şeşte kopuz* (Dİ 319/106-8)

(Ben oruç, namaz için tatlı şurup içtim, sarhoş oldum. Tesbîh, seccade için tanbur ve kopuz (telli saz) dinlerim.)

Sonuç ve Öneriler

Bir ülkede bilim, teknik, sanat ve zanaat dalları ne kadar gelişir ve bu dallarda ne kadar çok eser meydana getirilirse o ülkenin dilindeki terim sözcük varlığı da o ölçüde gelişir ve zenginleşir. Bu açıdan Yunus Emre'nin eserinde kullandığı astronomi, maden ve musiki âleti terimlerine bakıldığında 13.yüzyılda bu alanlarda bir gelişme ve ilerlemenin var olduğu ve bu durumun eserlere de yansdığı görülür. Divân-ı İlahiyat'taki astronomi, maden ve musiki âleti terimleri incelenmiştir. Bu terimler şöyledir:

Astronomi terimleri olarak, on üç (13) terim tespit edilmiştir, sekizi (8) Arapçadır. Bu terimler şöyledir: *Ay (T), Bedr (A), Hilâl (A), Dünya (A), Felek (A), Gök (T), Güneş (T), Şems (A), Yıldız (T), Ilduz (T), Mirrîh (A), Bercîs (A), Zühre (A)*.

Maden terimleri olarak on dört (14) terim tespit edilmiştir. Beşi (5) Arapça, ikisi (2) Farsçadır. Bunlar; *Altun (T), Bakır (T), Cevher (A), Demir / Demür (T); Gevher (F), Güher (F), Kân (F), Sadef, (A); Gümüş (T), İnci (T), Maden (A), Mercan (A), Tunç (T), Yakut (A)*.

Musikî âleti terimleri olarak, 6 (altı) terim tespit edilmiştir. Biri (1) Arapça, üçü (3) Farsça, ikisi (2) Türkçedir. *Rebâb (A), Şeşte /Şeştâ (F), Ceng (F), Çalgu (T), Saz (F), Kopuz (T)*.

Hatice Şirin'in Eski Türk Yazıtları adlı eserinde, astronomi terimlerinden, Kök (ETY: 734), Ay (ETY: 721), Kün "güneş" (ETY: 735) terimlerine rastlanmış, ancak Dünya, Yıldız / Ilduz, Felek, Gök terimlerine rastlanmamıştır. Maden terimlerinden, Altun (ETY: 720), Bakır (ETY: 722), Temir (ETY: 741), Kümüş (ETY: 735) terimlerine rastlanmış, ancak İnci, Kân, Maden, Mercân, Sadef, Tunç, Yakut terimlerine rastlanmamıştır. Bu çalışmada tespit edilen musikî âleti terimlerinden hiçbirisi Köktürk dönemi Eski Türk Yazıtlarında kullanılmamıştır.

Köktürk Devletine ad olan, aynı zamanda inançlarına da tesir eden kök /gök astronomi teriminin varlığı ile başlayan süreç, Uygur devletinin kurulması ile yerleşik hayata geçen toplumun, astronomi, tıp, falcılık gibi konuları ele alan Irk Bitig gibi bir eseri ortaya koymasıyla, Gök (Irk Bitig 64/56), Ay (Irk Bitig 59/50), Güneş (Irk Bitig 57/57), Ildız /Yıldız (Irk Bitig [-]) gibi Türkçe astronomi terimlerinin kullanılmasını, diğer yandan İslâmiyetin kabulü ile Arap ve Fars kültürüyle etkileşimin de bir neticesi olarak Arapça ve Farsça sözcüklerin dil içerisinde yaygınlaşmasını, Bedr, Hilâl, Felek, Şems, Mirrîh, Bercîs, Zühre gibi Arapça ağırlıklı astronomi terimlerin eserlerde kullanımını da beraberinde getirmiştir.

Irk Bitig'de astronomi terimlerinden Gök (Irk Bitig 64/56), Ay (Irk Bitig 59/50), Güneş (Irk Bitig 57/57) terimlerin bulunduğu, ancak Ildız /Yıldız, Dünya, Felek teriminin olmadığı görülmektedir. Irk Bitig'de maden terimlerinden, Altun (8/49) terimine rastlanmış, ancak Kümüş, Bakır, Gevher, Yakut, İnci, Mercân, Maden, Cevher, Sadef, Kân, Tunç terimleri kullanılmamıştır. Musikî âleti terimlerinden hiçbirisi kullanılmamıştır.

İslâmî dönem İlk Türkçe eserlerden, DLT'de astronomi terimlerinden, Kök (DLT I, 64-25), Ay (DLT I,82-8), Kün "gün, güneş, gündüz" (DLT I, 69-26),Yıldız (DLT III, 40/15) terimleri vardır. Felek ve Dünya terimleri bulunmamaktadır; maden terimlerinden; Altun (DLT I, 52-10), Bakır (DLT I,360-27), Temür (DLT I,42-12), Kümüş (DLT I, 165-2) kullanılmış olup Gevher, Güher, Kân, Maden, Mercân, Sadef, İnci, Tunç, Yakut terimleri bulunmamaktadır. Musikî âleti terimlerinden Çalgu ve Kopuz da DLT'de bulunmamaktadır.

Kutadgu Bilig'de, Ay (KB 325/ 38), Dünya (KB 64,82/ 136), Felek (KB 4381/ 167), Kök (KB 22,96/ 274), Kün "güneş" (KB 12,325: 300), Yulduz (KB 128,139: 557) terimleri bulunmaktadır. Ancak astronomi terimlerinden *Bedr, Hilâl, Şems, Mirrîh, Bercîs, Zühre* bulunmamaktadır.

Kutadgu Bilig'de maden terimlerinden; *Bakır (KB 3438: 54), Altun (KB 188, 213: 18), Kümüş (KB 188,189: 300), Temür (KB 3041), Gevher (KB 3438,5362: 169), Güher (KB 4395: 170), Yakut (KB 4395, 5142: 516), Kân (KB 5357/220)* kullanılmış, ancak, *İnci, Mercan, Cevher, Sadef, Maden, Tunç* terimlerine rastlanmamıştır.

Atebetü'l Hakayık'ta, astronomi terimlerinden *Dünya* (AH 189/XVII) terimi kullanılmış, ancak *Ay*, *Kün*, *Kök* ile *İldız /Yıldız*, *Felek*, *Bedr*, *Hilâl*, *Şems*, *Mercân*, *Mirrîh*, *Bercîs*, *Zühre* terimleri de AH'de bulunmamaktadır. *Ay* "ay, ya" ünlem niteliğinde (AH / VI), *Kün* "gün" (AH / XLI), *Kök* "kök, asıl" (AH/ XXXIX) anlamında kullanılmıştır.

Atebetü'l Hakayık'ta maden terimlerinden; *Güher* (AH / 490- XXIV), *Kân* (AH/ 48-XXXIII), *Maden* (AH/ 48-XLII) terimleri vardır, ancak *Altun*, *Bakır*, *Cevher*, *Demir / Demür*; *Gümüş*, *İnci*, *Gevher*, *Sadef*, *Mercan*, *Tunç*, *Yakut* terimleri bulunmamaktadır. Atebetü'l Hakayık'ta bu çalışmada tespit edilen musîkî âleti terimlerinden hiçbiri bulunmamaktadır.

Dede Korkut'ta astronomi terimlerinden; *Gök* (DK 86a.4/858), *Ay* (DK 43b.11/798), *Dünya* (DK19a.11/ 838), *İlduz* (DK 66a.2 /871), *Gün* "güneş" (DK7b.6/864) vardır. Ancak *Felek*, *Bedr*, *Hilâl*, *Şems*, *Mirrîh*, *Bercîs*, *Zühre* bulunmamaktadır.

Dede Korkut'ta maden terimlerinden *Altun* (DK 11a.3/ 790), *Bakır* (DK 142a.3/ 802), *Demir / Demür* (DK 10a.1/ 831), *Gümüş* (DK 59b.5 / 864), tespit edilmiştir. Ancak *Cevher*, *Gevher*, *Güher*, *Kân*, *Sadef*, *İnci*, *Maden*, *Mercan*, *Tunç*, *Yakut* bulunmamaktadır.

Dede Korkut'ta musîkî âleti terimlerinden *Kopuz* (DK 4b.7/898) tespit edilmiştir. *Ceng*, *Saz* musîkî âleti terimi olarak değil, *ceng* "savaş" (DD 66a. 11/820), *Saz* "sazlık" (DK 61b.7/ 932) anlamında kullanılmıştır. *Çalgu*, *Rebâb*, *Şeşte*'de DK'de bulunmamaktadır.

Musîkî âleti terimleri olarak, Türklerin en eski milli sazı *Kopuz* ve *Çalgu* ile başlayan enstrüman âleti terimleri yanında *Rebâb*, *Şeşte*, *Ceng*, *Saz* gibi Arapça ve Farsça kökenli musîkî âleti terimleri de eserlerde yerini almıştır. Musîkî'nin ve musîkî âletlerinin sadece eğlence aracı olmadığı dinî birçok ritüellerde de önemli bir yerinin olduğunu, Yunus Emre'nin eserlerinde yer alan beyitlerden çıkarmak mümkündür. Örneğin; Ben oruç namaz için süçi içdüm esridüm / Tesbîh seccâde için dinlerem şeşte kopuz (Dİ 319/106-8) (Ben oruç, namaz için tatlı şurup içtim, sarhoş oldum. Tesbîh, seccade için tanbur ve kopuz (telli saz) dinlerim.)

Maden terimleri olarak Türkçe olan, *Altın*, *Bakır*, *Gümüş*, *İnci* dışında; *Cevher*, *Gevher*, *Mercan*, *Yakut* gibi Arapça ve Farsça terimler de Karahanlı döneminden itibaren yazılı eserlerde görülmeye başlanır. Bu gibi maden terimlerinin varlığı da toplumun sadece gök ile değil, toprak, dağ, deniz gibi diğer tabiat unsurlarıyla iç içe olduğu gerçeğini bir kez daha bize kanıtlamaktadır.

Terimler açısından incelenen Köktürk Dönemine ait Eski Türk Yazıtları, Uygur Döneme ait İrk Bitig, İslâmî Döneme ait eserlerden Kutadgu Bilig ve Atebetü'l Hakayık gibi eserlerde musîkî âleti terimlerine rastlanmamaktadır. Bu sonucu, Eski Türk Yazıtları'nın siyasî ve askerî konulu bir eser, İrk Bitig'in bir Fal Kitabı, Kutadgu Bilig'in siyasetname özelliği gösteren didaktik bir eser, Atebetü'l-Hakayık'ın da dinî ve tasavvufî bir eser olmasına bağlanabilir. Musîkî âletlerinden kopuzu, Türklerin yaşayışını, ânânelerini, kültürünü aktaran Dede Korkut'ta ve daha sonrasında hem mutasavvıf hem de halk şairi olan Yunus Emre'nin Divân'ında görmemiz hiç de şaşırtıcı değildir.

Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine kadar gelen dönemde yazılmış ve tarayabildiğimiz eserlerde astronomi terimlerinden genel olarak *Gök*, *Ay*, *Dünya*, *Güneş*, *Yıldız*; maden terimlerinden *Altın*, *Demir*, *Gümüş*, *Bakır* terimlerine rastlanmıştır. İrk Bitig'de sadece *Altın*; Atebetü'l Hakayık'ta *Güher*, *Maden* terimleri vardır.

Astronomi terimlerinden *Güneş* / *Küneş*, ETY, DLT, KB, DK *Kün/Gün* şeklinde "güneş" anlamında kullanılmıştır. İrk Bitig'de *Güneş* şeklinde yer almaktadır.

Terimlerin köken bakımından kullanımına bakıldığında Arapça ve Farsça kökenli olanların daha çok sayıda olduğu görülmektedir. Bu durum, Yunus Emre'nin, okuma-yazma bilmediğini ileri sürenlere, Arapçayı, Farsçayı, İslâmî ilimleri ve devrin bütün ilimlerinden haberdâr olduğunu gösteren önemli bir husustur.

Yunus Emre'nin Divân-ı İlâhiyat'ında tespit edilen terimlerin kullanımına ilişkin açıklamalar şöyledir:

Yunus Emre'nin *Ay / Hilâl / Bedr* terimlerini, dervişlerin erken kalkıp ay batıp güneş doğarken sohbet etmeleri ile Hz. Muhammed'in alını ve kaşını teşbihte, ay ve güneşin gökyüzündeki hareketini ifade ederken kullanılır.

Dünya terimine, Allah'ın dünyayı Peygamber sevgisinden dolayı yarattığını ve altı günde yarattığını, ebedî kalınacak bir yer olmadığını ifade eden örneklerde rastlanır.

Felek terimine, Peygamberlerden Hz. Muhammed Miraç'a çıkma ve Allah'a yaklaşma hâdisesinde ve ruhların felekten önce yaratıldığını, meleklerden dilekte bulunan bir yer olduğunu, feleklerin Allah'ın emriyle döndüğünü ifade eden örneklerde karşılaşılmaktadır.

Gök/Kök terimlerine, İsmâil'in babası tarafından kurban edilmesi esnasında gökten koç indirme hâdisesinde ve Allah'ın her yerde olduğu gerçeğini ifade eden örneklerde karşılaşılr. Ayrıca, Yunus'un şiirlerinde her şeyin özü aslına dönecektir. Asıl olan Hakk'tır. Bu dünyadaki her şeyde (yer -gök vs.) onun çeşitli şekillerde görüntüsü vardır. Ancak Hakk'ı kalp gözü açık olup görmeyi bilenlerin, Hakk'ı ve hakikati anlayanların görebileceğini belirtir.

Güneşin, gündüz ışık veren, dünyada Allah'ın emriyle dönen, dünyayı aydınlatan bir gök cismi olduğunu belirten örneklerde rastlanır. Yunus, şiirlerinde dünyada yaratılan her şeyi "tevhid" de birleştirir.

Yıldız/ İldız terimi, gökyüzünde bulunan, insanların bahtını, talihini sembolize eden bir gök cismi olarak belirtilen örneklerde yer alır.

Mirrîh, Bercîs başlığında, Yunus, kendisinin bir hekim, hâkim ya da peygamber olarak sayılabileceğini, hangi şartta ve durumda olursa olsun amacının yol gösterici ve öğretici olma hedefinde olduğunu belirtir.

Zühre başlığında, aşk, var olma sebebidir. Yarattılmışların kolu, kanadı ve vasıtasıdır. Kulun eksiklerini tamamlayan, onu Hakk'a lâyık kılan bir cevherdir. Dolayısıyla gerçek aşkla hakikâtin anlaşılacağı ve Hakk'a ulaşılabileceği, kâmil insan için olağanüstü bir olayla gökte yıldız yere inse de gözlerinin gerçek sevgili de olacağını belirtilir. Zühre yıldızı, Yunan mitolojisine göre âşık ve müzik tanrıçası Afrodit veya Venüs'tür. Gök ile gündüzün kızıdır. Bu yıldız bakmak gönlü ferahlatır, ruhâ neşe doldurur. Olağanüstü olarak Zühre yere de inse âşıkların gözünün Zühre yıldızında değil, gerçek sevgili de olacağı belirtilir.

Altın, gümüş, demir, bakır terimleri başlığında, dünyada altına, gümüşe, bakıra değer vermemek gerektiği, malın değersiz olduğu belirtilir. Yunus şiirlerinde çevresinden, tabiatından, insanî değerlerden bazı örneklere yer vermekle beraber maddî unsurları gaye edinmemiştir. Eşyanın hakikatine, varlığın özüne önem vermiştir. Her şeyin özünde var olan mutlak varlık olunca eşya ve insana verilen değer de Allah için olacaktır.

Cevher başlığında, cevher, öz, mayadır. Tasavvufta kendi kendine bir varlığı olup, gerçekleşmesi için başka bir nesneye ihtiyacı olmayan şeydir. Tasavvufta cevher Allah, ondan gayrı her şey ârazdır. Cevher kalıcı, âraz geçicidir. Cevher, tek, âraz çeşitlidir. Örneğin toprak cevher, toprağın rengi ârazdır. (Pala 1989: 103) Ayrıca cevherin değerli bir madendir, insanın özüdür. Cevheri de sarraflar yâni değerini bilenler, tasavvuf ehilleri ya da her şeyin sahibi Allah anlar. Burada cevher, öz, maden ise vücut, beden ya da nefistir. Cevher (öz, maya) kalıcı, maden (vücut, nefis) geçicidir.

Demir dayanıklılığı ile bilinir, eğilip bükülmesi zor olan bir madendir. Ancak ateşte kızdırılarak şekil verilir. Nasıl ki demiri kızdırarak şekil verilirse insan-ı kâmil olabilmek için de birçok tasavvufî yollardan geçmek gerektiği ve iradenin de bu anlamda demir gibi sarsılmaz ve dayanıklı olması gerektiği, irade sağlamlaştırıldığında ok atılıp gelen her okun karşılanabileceği belirtilir.

Gerçek görevin devlet yönetimi değil, insanı eğitmek ve olgunlaştırmak; insanların insan olmayan davranışlarını terk ederek ilâhî yaradılışa, aslına ve özüne yöneltmek, Kur'an'da açıklanan esaslardan hareketle insanı kardeşliğe, merhamete, şefkâte, tevhid yoluyla Hakk'a ve hakikâte davet etmektir. "Yanan kömür, kızmış demir, örse çekiç vuran benim." mısrasında da İnsan sevgisinden Allah sevgisine uzanmak, beşeri benliği ilâhi benlikte yok etme düşüncesi de dile getirilir.

Gevher, Güher başlığında, bu terimler, *damlaya, denize, köpüğe, mücevher dükkânına, boncuğa, nura* benzetilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Hakk'ın hazinesinin *gevher, cevher, mücevher* olduğu belirtilir. Okyanus, deniz; tasavvufî aşk ve düşünce, buradan çıkarılan, elde edilen *gevher, cevher, mücevher* batın ilmi yani hakikat ilmi yâni Kur'an ilmidir.

Güher, kân örneklerinde, Yunus'un sözleri *cevhere* benzetilmiştir. Okyanuslarda inci ve mücevherlerin bulunabileceğini, tasavvuf deryasına dalanın yani gerçek aşkı isteyen gerçek inci, gühere ulaşabileceğini ifade eden örneklerle yer verilmiştir.

Gümüş, bakır, tunç terimlerine, âşıkların tasavvufî aşkla birçok aşamalardan geçtikten sonra saf gümüşe benzeyeceğini, dünyanın altını, gümüşü, bakırı ve tuncunda gözleri olmadığını ifade eden örneklerle yer verilmiştir.

Maden terimine, ilâhî aşkla ya da Allah'ın birliğine bağlı kalarak içimizdeki *cevheri* bulabileceğimizi ifade eden, ilâhî aşkı maden ocağına, insanı madene benzeten örneklerde karşılaşılır.

İnci, mercan, yakut terimleri, insan, toprak ya da okyanus içindeki *mücevher, yakut, inci, mercana* benzetilen örneklerde rastlanır.

Kopuz, şeşte, çalgı, saz, çeng, rebâb terimlerine, tasavvufu düşüncenin ya da aşkın musıkî eşliğinde terennüm edildiğini ya da dillendirildiğini anlatan ve tasavvuf âşıklarının *sâz, tanbur, kopuz, kemençe* gibi musıkî âletleri kullandıklarını ya da onun sesiyle *vecde* daldıklarını ifade eden örnekler ile musıkî âletlerinin aslının yâni onun ilk hâlinin de doğadaki bir ağaç veya bitki olduğunu, Allah'tan geldiğini, tıpkı insanın çamurdan yaratılıp ruh üflendiği gibi doğadaki her şeyin özünü yaratan gerçek bir yaratıcı olduğunu belirten örneklerle karşılaşılır.

Çünkü Yunus'a göre, eşyanın hakikati yani varlığın özü önemlidir. İnsanın gayesi İlâhîdir. Her şeyin özünde var olan mutlak varlık olduğu için eşya ve insana verilen değer de Allah için olacaktır.

Yunus Emre'nin beyitlerde kullandığı sözcüklerin Arapça, Farsça olmasına rağmen, açık, sade ve halkın anlayabileceği bir tarzda basitleştirmiş olması, İslam tasavvufunun inceliklerini sadelikle dile getirmiş mutasavvıf halk şairi olduğu gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Tarihî dönemlere ait eserler üzerinde tematik olarak yapılacak çalışmalara kaynak olacağı ve diğer dönem eserleriyle karşılaştırmalı olarak yapılacak çalışmaların bu eserleri farklı yönleriyle değerlendirme fırsatı sunacağı, bilim dünyası için yararlı olacağı inancındayım.

a) Dil Kısaltmaları

A	Arapça
F	Farsça
T	Türkçe

b) Eser Kısaltmaları

AH	Atebetü'l Hakayık
DK	Dede Korkut
Dİ	Divân-ı İlâhiyat
DLT	Dîvânu Lugâti't-Türk
ETY	Eski Türk Yazıtları
GTS	Gramer Terimleri Sözlüğü
DTS	Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü
IB	İrk Bitig

Kaynakça

Aksan, D.(2015).*Türkçenin Sözcük Varlığı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

2. Arat, R. R.(1979). *Kutadgu Bilig III-İndeks*. Kemal Eraslan-Osman F. Sertkaya-Nuri Yüce. (İndeksi Haz.). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
3. Arat, R. R. (1992). *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki- Atebetü'l- Hakayık*. Ankara: TDK Yay.
4. Atalay. B. (1999). *Dîvânü Lugâti't-Türk Dizini "Endeks"- Cilt IV*. Ankara: TDK Yay.
5. Baldane, O.(2017). *Telli Müzik Âletleri Terimleri: Türkiye ve Azerbaycan (İnceleme-Tematik, Karşılaştırmalı ve Görsel Sözlük-Dizin*. Gazi Ü.,SBE-ÇTL, YL Tezi, Ankara.
6. Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: MEB Yay.
7. Çeribaş, M. (2015). Ortak Söz Varlığımız Bakımından Kırgız Türkçesindeki Askeri ve İdari Terimler ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları. Doç. Dr. Hüseyin Gönel, Arş. Gör. Murat Gür (Ed.), II. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu (TÜKAS 2015) Bildirileri içinde. (s.274-296), *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.-Saraybosna Ü.,TÜKAS 2015-Bildirileri*,4-5 Eylül 2015, Saraybosna.
8. Deniz, S. (2019). *Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesi Eserlerinde Dinî Terimler*. Fırat Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora Tezi, Elâzığ.
9. Develioğlu, F.(2016). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Ankara: Aydın Kitâbevi.
10. Dilaçar, A. (1957). Terim Nedir?. *Türk Dili*, C.IV, Ankara.
11. Dizdaroğlu, H. (1988). Terimler Üzerine. *Dil Yazıları I*, TTK Basımevi, Ankara.
12. Gölpınarlı, A.(2015). *Yunus Emre*. İstanbul: Kapı Yay.
13. Halıcı, G. (2019). *Memlük Türkçesinde At ve Atçılık Terimleri*. Yozgat Bozok Ü.,SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, YL Tezi, Yozgat.
14. Işık, U. (2016). *Karahanlı Türkçesinde Tıp Terimleri*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, SBE, YL Tezi, Eskişehir.
15. Kara, Ö. T., Gün, M. (2014). Kutadgu Bilig ve Divânü Lügati't-Türk'te Oyunla İlgili Kavramlar ve Terimler, *International Journal of Language Academy /IJLA*, ISSN: 2342-0251, Volume 2/4 Winter 2014,49-67.
16. Korkmaz, Z.(2010). *Gramer Terimler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
17. Korkmaz, Z (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
18. Kurt, Y. T.(2018). *Harezmi Türkçesi Metinlerinde Dinî Terimler*. Erciyes Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, YL Tezi, Kayseri.
19. Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.
20. Mansuroğlu, M. (1951). Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi, *TDED, C.IV, S.3*, 215-219, İstanbul.
20. Ocak, Y., A. (2002). *Sarı Saltık-Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü*, Ankara.
21. Önler, Z. (2009). Karahanlı Dönemi Metinlerinde İnançla İlgili Türkçe Terimler. *Uludağ Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (16), 2009/1, 187-197, Bursa.
22. Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut-Dresden Nüshası-Metin, Dizin-II. Cilt*, Ankara: TDK Yay.
23. Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
24. Pilav, S. (2008). *Terim Sorunu ve Eğitim Öğretimde Terimlerin Yeri ve Önemi*, Mart 2008, Cilt:16, No:1, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Kastamonu.
25. Samihullah, M.(2018). *Bâbürnâme'deki Coğrafi Terimlerin Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçeleriyle Fonetik ve Semantik Açısından Karşılaştırılması*, SBE-Türk Dili ve Lehçeleri ABD, YL. Tezi, İzmir.
26. Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Ankara: TDK Yay.

2. Arat, R. R.(1979). *Kutadgu Bilig III-İndeks*. Kemal Eraslan-Osman F. Sertkaya-Nuri Yüce. (İndeksi Haz.). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
3. Arat, R. R. (1992). *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki- Atebetü'l- Hakayık*. Ankara: TDK Yay.
4. Atalay. B. (1999). *Dîvânü Lugâti't-Türk Dizini "Endeks"- Cilt IV*. Ankara: TDK Yay.
5. Baldane, O.(2017). *Telli Müzik Âletleri Terimleri: Türkiye ve Azerbaycan (İnceleme-Tematik, Karşılaştırmalı ve Görsel Sözlük-Dizin*. Gazi Ü.,SBE-ÇTL, YL Tezi, Ankara.
6. Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: MEB Yay.
7. Çeribaş, M. (2015). Ortak Söz Varlığımız Bakımından Kırgız Türkçesindeki Askeri ve İdari Terimler ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları. Doç. Dr. Hüseyin Gönel, Arş. Gör. Murat Gür (Ed.), II. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu (TÜKAS 2015)Bildirileri içinde. (s.274-296), *Neşehir Hacı Bektaş Veli Ü.-Saraybosna Ü.,TÜKAS 2015-Bildirileri,4-5 Eylül 2015, Saraybosna*.
8. Deniz, S. (2019). *Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak Türkçesi Eserlerinde Dinî Terimler*. Fırat Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora Tezi, Elâzığ.
9. Develioğlu, F.(2016). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Ankara: Aydın Kitâbevi.
10. Dilaçar, A. (1957). Terim Nedir?. *Türk Dili*, C.IV, Ankara.
11. Dizdaroğlu, H. (1988). Terimler Üzerine. *Dil Yazıları I*, TTK Basımevi, Ankara.
12. Gölpınarlı, A.(2015). *Yunus Emre*. İstanbul: Kapı Yay.
13. Halıcı, G. (2019). *Memlük Türkçesinde At ve Atçılık Terimleri*. Yozgat Bozok Ü.,SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, YL Tezi, Yozgat.
14. Işık, U. (2016). *Karahanlı Türkçesinde Tıp Terimleri*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, SBE, YL Tezi, Eskişehir.
15. Kara, Ö. T., Gün, M. (2014). Kutadgu Bilig ve Divânü Lügati't-Türk'te Oyunla İlgili Kavramlar ve Terimler, *International Journal of Language Academy /IJLA*, ISSN: 2342-0251, Volume 2/4 Winter 2014,49-67.
16. Korkmaz, Z.(2010). *Gramer Terimler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
17. Korkmaz, Z (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
18. Kurt, Y. T.(2018). *Harezmi Türkçesi Metinlerinde Dinî Terimler*. Erciyes Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, YL Tezi, Kayseri.
19. Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.
20. Mansuroğlu, M. (1951). Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi, *TDED, C.IV, S.3*, 215-219, İstanbul.
20. Ocak, Y., A. (2002). *Sarı Saltık-Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü*, Ankara.
21. Önler, Z. (2009).Karahanlı Dönemi Metinlerinde İnançla İlgili Türkçe Terimler. *Uludağ Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (16), 2009/1, 187-197, Bursa.
22. Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut-Dresden Nüshası-Metin, Dizin-II. Cilt*, Ankara: TDK Yay.
23. Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
24. Pilav, S. (2008). *Terim Sorunu ve Eğitim Öğretimde Terimlerin Yeri ve Önemi*, Mart 2008, Cilt:16, No:1, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Kastamonu.
25. Samihullah, M.(2018). *Bâbürnâme'deki Coğrafi Terimlerin Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçeleriyle Fonetik ve Semantik Açısından Karşılaştırılması*, SBE-Türk Dili ve Lehçeleri ABD, YL. Tezi, İzmir.
26. Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Ankara: TDK Yay.

27. Soydan, S. (2019). Tarama Sözlüğü'nün İlk Dört Cildinde Bazı Askerî Terimler, Savaş Aletleri ve Giysi Adları, Doç. Dr. M. Fatih Bilal Alodalı, Samira Khadhraoui (Ed.), *İksad III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* içinde (s.37-47), 8-10 Mart 2019, Adana: Türkiye.
28. Tatçı, M.(2014). *Yunus Emre-Dîvân-ı İlâhiyât*. İstanbul: h Yayınları.
29. Tekin, T. (2013). *İrk Bitig-Eski Uyğurca Fal Kitabı*. Ankara: TDK Yay.
30. Timurtaş, F. K. (2012). *Yunus Emre Divânı*. İstanbul: Kapı Yay.
31. Timurtaş, F.K. (1982). Yunus Emre'nin Dili Üzerine Notlar, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, II. Cilt, (s. 405), Ankara.
32. User, Ş., H. (2012). Eski Türk Yazıtlarında Politik ve Askerî Terimlerden Örnekler. *Bilig*, 60, 257-272.
33. Uyanık, İ.(2016). *Doğu ve Batı Türkçeleriyle Yazılmış İlk Tefsirli Kur'an Tercümelelerinde Din Terimleri*, Ondokuz Mayıs Ü.,SBE-Türk Dili ve Edebiyatı ABD, YL. Tezi, Samsun.
34. Yavi, F. (2019). Tarama Sözlüğü'nde Türkçe Dinî Terimler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(3), 1402-1436, Türkiye.
35. Yılmaz, F.(1992). *Yunus Emre-Hayatı-Düşüncesi-Etkisi*, İstanbul: Marifet Yay.
36. Zülfikar, H. (2011). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: TDK Yay.

Extended Abstract

The more science, technique, art and craft branches develop in a country, and the more works are created in these branches, the more the vocabulary in the language of that country develops and becomes richer. In this respect, when we look at the terms astronomy, metal and music used by Yunus Emre in her work, it is seen that there was a development and progress in these fields in the 13th century and this situation was reflected in the works. The terms of astronomy, metal and music instrument in Divan-ı theology were examined. These terms are:

As astronomy terms, thirteen (13) terms have been identified, eight (8) of which are in Arabic. These terms are: Moon (T), Bedr (A), Crescent (A), Earth (A), Felek "Sky" (A), Sky (T), Sun (T), Şems "Sun"(A), Yıldız (T), Ilduz "Etoile" (T), Mirrîh (A), Bercîs (A), Zühre (A).

Fourteen (14) terms were identified as mineral terms. Five (5) are Arabic, two (2) are Persian. These; Gold (T), Copper (T), Ore (A), Iron / Iron (T); Gevher "Jewel"(F), Güher "jewel"(F), Kân "Mine" (F), Sadef, (A); Silver (T), Pearl (T), Metal (A), Coral (A), Bronze (T), Ruby (A).

As musical instrument terms, 6 (six) terms have been identified. One (1) Arabic, three (3) Persian, two (2) Turkish. Rebab (A), Şeşte /Şešta (F), Ceng (F), Çalgu (T), Saz (F), Kopuz (T).

In Hatice Şirin's work called Old Turkish Inscriptions, the terms, Kök "Sky" (ETY: 734), Moon (ETY: 721), Kün "Sun" (ETY: 735) were found among astronomy terms. However, the terms Earth, Yıldız / Ilduz "Etoile", Felek "Sky", Sky were not found. Among the mineral terms, the terms Altun "Gold" (ETY: 720), Copper (ETY: 722), Temir "Iron" (ETY: 741), Kümüş "Silver"(ETY: 735) were encountered, but the terms Pearl, Kân, Maden, Mercân, Sadef, Bronze, Ruby were not found. None of the musical instrument terms identified in this study were used in the Old Turkish Inscriptions of the Köktürk period.

The process, which started with the existence of the term kök/sky astronomy, which is the name of the Köktürk State and also influenced their beliefs, began with the creation of a work such as İrk Bitig, which dealt with subjects such as astronomy, medicine, and fortune-telling, of the society that settled down with the establishment of the Uyghur state. The use of Turkish astronomy terms such as Sky (İrk Bitig 64/56), Moon (İrk Bitig 59/50), Sun (İrk Bitig 57/57), Ildız / Yıldız (İrk Bitig [-]), on the other hand, contributes to the acceptance of Islam and interaction with Arab and Persian culture. As a result, the spread of Arabic and Persian words in the language brought along the use of Arabic-based astronomy terms such as Bedr "Moon", Crescent, Felek "Sky", Şems "Sun", Mirrîh, Bercîs, Zühre in works.

It is seen that there are astronomy terms in İrk Bitig such as Sky (İrk Bitig 64/56), Moon (İrk Bitig 59/50), Sun (İrk Bitig 57/57), but the term Ildız / Star, Earth, Felek does not exist. Among the metal terms, Gold (8/49) was encountered in İrk Bitig, but the terms Kümüş "Silver", Copper, Gevher "Jewel", Ruby, Pearl, Coral, Mine, Ore, Sadef, Kân "Mine", Bronze were not used. None of the terms of musical instrument were used.

From the first Turkish works of the Islamic period, astronomy terms in DLT, Kök "Sky" (DLT I, 64-25), Moon (DLT I, 82-8), Kün "Day, Sun, Daytime" (DLT I, 69-26), Etoile (DLT III, 40/15) terms. The terms Felek "Sky" and Earth are absent; from mineral terms; Gold (DLT I, 52-10), Copper (DLT I, 360-27), Temür "Iron" (DLT I, 42-12), Kümüş "Silver" (DLT I, 165-2) were used and Gevher "Jewel", Güher "Ore", Kân "Mine", Mine, Coral, Sadaf, Pearl, Bronze, Ruby terms are not available. Çalgu and Kopuz, which are musical instrument terms, are also not included in the DLT.

In Kutadgu Bilig, Moon (KB 325/ 38), Earth (KB 64.82/ 136), Felek "Sky"(KB 4381/ 167), Kök "Sky" (KB 22.96/274), Kün "Sun" (KB 12,325: 300)), Yıldız "Etoile" (KB 128,139: 557). However, astronomy terms "Bedr "Moon", Crescent, Şems "Sun", Mirrîh, Bercîs, Zühre" are not available.

From mining terms in Kutadgu Bilig; Copper (KB 3438: 54), Altun "Golden" (KB 188, 213: 18), Kümüş "Silver" (KB 188,189: 300), Temür "Iron"(KB 3041), Gevher "Jewel" (KB 3438, 5362: 169), Güher "jewel" (KB 4395: 170), Ruby (KB 4395, 5142: 516), Kân "mine" (KB 5357/220) were used, but the terms Pearl, Coral, Ore, Sadef, Maden, Bronze were not found.

In Atebetü'l Hakayık, the term Earth (AH 189/XVII) is used as an astronomical term, but the terms Moon, Day, Sky and İldız / Yıldız "Etoile", Felek "Sky", Bedr "Moon", Crescent, Şems "Sun", Coral, Mirrîh, Bercîs, Zühre are also used in AH. not available. Ay "ay, ya" is used as an exclamation point (AH / VI), Kün means "day" (AH / XLI), Root means "root, original" (AH / XXXIX).

From the mining terms in Atebetü'l Hakayık; There are terms Güher (AH / 490- XXIV), Kân "Mine" (AH/ 48-XXXIII), Mine (AH/ 48-XLII), but Gold, Copper, Ore, Iron / Iron; Silver, Pearl, Gevher "jewel", Sadaf, Coral, Bronze, Ruby terms are not available. There are no musical instrument terms identified in this study in Atebetü'l Hakayık. In Dede Korkut, astronomy terms are Sky (DK 86a.4/858), Moon (DK 43b.11/798), Earth (DK19a.11/838), İlduz (DK 66a.2 /871), Day "sun" (DK7b.6/864). However, there is no Felek "Sky", Bedr, Crescent, Şems "Sun", Mirrîh, Bercis, Zühre.

Gold (DK 11a.3/ 790), Copper (DK 142a.3/ 802), Iron / Iron (DK 10a.1/ 831), Silver (DK 59b.5 / 864), were identified in Dede Korkut. . However, Ore, Gevher "jewel", Guher "jewel", Kân "Mine", Sadef, Pearl, Metal, Coral, Bronze, Ruby are not available.

Kopuz (DK 4b.7/898), one of the musical instrument terms, has been identified in Dede Korkut. Ceng is not used as a musical instrument term, but as a "War" (DD 66a. 11/820), Saz is used in the sense of "Reeds" (DK 61b.7/ 932). It is not available in Çalgu, Rebab, Şeste or DK.